

THE TITANIAN ATTITUDE FROM A SOTERIOLOGICAL PERSPECTIVE

Elena Alina BĂRBUȚĂ NEGRU, PhD Candidate, "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: The principal intention of this paper is to emphasize an inovating literary approach, concidering the syntagmatic perspective of "coincidentia oppositorum" (M.Eliade), of a theme which will certainly engage the interest of any man of letters. We chose to discuss about "The Titanian Attitude from a Soteriological Point of View", pointing out two antagonistic terms such as "titan" and "soteriological".

For this purpose, the titanian hypostasis represents the main unyfining item in our literary periplus through literary movements and periods, to which we added a new but a contradictory concept as a literary analysis tool, which is soteriological attitude of a literary typology which becomes complementary to an entire gallery of characters at universal level.

Keywords: titan, soteriological, redemption, freedom, salvation

Întregul corolar al vanităților și dorințelor aprige ale oamenilor din totdeauna a constituit, în timp, sursă de inspirație pentru diferiți artiști, ei înșiși captivi unui ferm țel dirijitor de existențe. Pentru mulți dintre aceștia, arta reprezenta un scop în sine, punându-le cu mare ușurință în lumină numele, ca stare de satisfacție pentru orgoliul personal, în timp ce alții au fost atrași doar de gesturile curajoase, placate într-o aură câștigătoare, ale celor ce-și doreau mai mult de la viață. Este cazul persoanelor ce ignoră semnalele de opreliște din jurul lor, încercând să le înlocuiască prin ispite care să le motiveze traseul existențial. Altfel spus, sunt acei indivizi care, sfidând orice restricție de ordin moral sau social, au iluzia autodepășirii și propensiunii lor spirituale, prin provocarea destinului.

Pentru literatură, această situație, transformată în sursă de inspirație, oferă o diversitate tipologică, al cărei climax îl reprezintă imaginea titanului. Acesta este văzut, pe rând, ca un nemulțumit de propria-i condiție, ca un răzvrătit împotriva rânduirii sociale sau ca un răsculat împotriva firii, întotdeauna existând, în destinul său, un factor perturbator sau un inconvenient major, pe care titanul se străduiește să le elimine. În realitate, el dorește, chiar și numai subliminal, să-și descătușeze energiile, prin care să-și proclame superioritatea. Respins de ordinea lumii, titanul însuși ajunge să repudieze ordinea lumii, căreia i se sustrage, pentru a nu fi nevoit să-i simtă povara, ce i-ar desființa personalitatea. Nemulțumit de tot ce alcătuiește o scală normativă, titanul nu încearcă să găsească subterfugii în nișe ale realității ce i-ar aduce concilierea cu lumea, ci, dimpotrivă, demască toate prerogativele subliminale ce îi atestă felul de-a fi: exploziv, războinic, intempestiv, dezlănțuit, răzvrătit și răzbunător. Depășind astfel câteva din normele sociale trasate, titanul se eliberează de toate constrângerile, având percepția depășirii limitelor și chiar a sinelui. Consecințele imediate ale unui asemenea tip de atitudine sunt configurate de un sistem iluzoriu, ce-i conferă titanului senzația de triumf. În realitate, însă, nu poate fi vorba de o victorie asumată unilateral.

Încă din Antichitate, respectiv din mitologia greacă, numelui de titan îi erau asociate conținuturi semantice ilustrative pentru definirea tipologiei, în care se încadrau zei și semizeii,

adică acel grup întotdeauna potrivit zeilor olimpici. Forma de plural – titani – desemna, pentru aceeași unitate temporală și culturală, un substantiv colectiv ce face trimitere la copiii lui Uranus și ai Gaiei: cei șase băieți (Coeus, Crius, Cronos, Hiperion, Iapetus și Oceanus) purtau simbolic numele de titani, în vreme ce fetele, tot în număr de șase, erau numite titanide. La îndemnul mamei, unul dintre fii, Cronos, și-a mutilat tatăl, pentru a-i lua locul, devenind astfel stăpânul Universului. Când Cronos, la rândul său, a fost îndepărtat de la tron de către olimpici, frații acestuia, titanii, i-au sărit în ajutor, declarându-le război zeităților Olimpului, gest pedepsit de Zeus prin trimiterea titanilor în Tartar.

Raportată acestei secvențe mitologice, pare lesne de înțeles configurația semantică a lexemului titan, care, încă din cele mai vechi timpuri ale spiritualității omenirii, anunța o atitudine belicoasă, sfidătoare, de nesupunere și de exonerare a tuturor îngrădirilor. Așadar, dacă la origini, conceptul de titan funcționa doar în asociere cu familia mitologică pe care o descria – este vorba de copiii Gaiei și ai lui Uranus –, în timp, același cuvânt a ajuns să desemneze orice act de revoltă, prin care cineva vrea mai mult de la viață sau de la propria-i persoană. Și atunci, ca și în cazul titanilor Antichității, nu mai contează natura arsenalului folosit, importantă fiind ponderea dorinței de manifestare egocentrică în raport cu dorința proiectată. De aceea, chiar și în zilele noastre, tradiția elină continuă să-i caracterizeze pe titani ca pe niște entități iraționale, deci orbite de vârtoarea mistuitoare a țelului dominant, spre care își orientează întreg ansamblul energetic.

Astfel, ia naștere acel *homo energeticum*, după considerațiile lui Rudolf Otto, care, însă, își consumă potențialul energetic printr-o constantă încercare de regresie la origini, ce i-ar putea oferi individului șansa redobândirii datelor din trecutul său sacru, respectiv chipul și asemănarea divină. Acest lucru demonstrează existența reminiscențelor hieratice în condiția umană, care devine conștientă de statutul său valoric, acționând în sensul pozitiv al recuperării acestora. Se profilează, astfel, portretul unui individ care proclamă anularea ignoranței, căutând febril izbucnirile sacrului, care, odată asumat, îl desăvârșește pe om, transformându-l într-o ființă activă. Aceasta, la rândul său, este variantă tipologică a titanului, care, cu orice preț, vrea depășirea condiției, lămurirea aspectelor existențiale, perfectarea datelor ontologice, într-o armonizare spirituală a omului cu lumea, cu firea, cu legile scrise și nescrise ale acesteia, și chiar cu divinitatea însăși, atâta timp cât aceasta nu impune supunere și obediență. Altminteri, se ajunge și în registrul religios la interferențe cu gesturi titanice, iar exemplul cel mai cunoscut în acest sens îl constituie răscoala și căderea îngerilor.

Așadar, după celebrul exemplu mitologic al revoltei titanilor, căreia, pe aceeași filieră, îi putem adăuga victoria lui Jupiter împotriva lui Saturn sau răscoala lui Prometeu, în urma căreia a furat focul din cer și l-a oferit oamenilor, urmează episodul biblic al răzvrătirii și decăderii angelice. Însă, mitografia și religia nu sunt singurele domenii de exploatare a vectorului titanian, care a cunoscut cea mai prolifică abordare în perimetrul literaturii. În cadrul acesteia, figura titanului capătă proporții impresionante. De exemplu, romanticii, care din totdeauna au fost atrași de antagonismul factorului uman, au încercat o valorificare a conceptului operațional de titan, prin disocierea acestuia de termenul cu care pare să fie ba în relație antonimică, ba în relație sinonimică: este vorba de *demon*, cuvânt inițial tradus prin sensurile peiorative imanentizate, ce fac trimitere la parcurgerea unui traseu existențial negativ.

Pornind de la dihotomia angelic-demonic, romanticii au încercat să demonstreze că ființa umană are o natură duală, completată de un antagonism ce însumează atât principii negative, cât și pozitive, toate la un loc desăvârșind entitatea umană. De aceea, din textele romanticilor, în versuri sau în proză, reiese ideea unui dualism guvernator al lumii în care trăim, în virtutea căruia există o dimensiune pozitivă, reprezentată de divinitate, prin atestarea ideii de bine, adevăr, frumos, și o dimensiune negativă, întruchipată de Satan, care, paradoxal, este opusul lui Dumnezeu, dar nu este și opusul realităților afirmate și asumate de El. Astfel, despre Satan se poate spune că este veșnicul răzvrătit împotriva Providenței, însă nu se poate spune că simbolizează incontestabil răutatea, urâtenia și minciuna. În optică romantică, Satan este văzut ca purtătorul unor valori morale înalte, ce-i determină un mod de a fi și de a acționa. De aceea, el este mereu descris în raport cu dorința de eliberare de sub despotismul divin, ca mijloc de evadare spre o liberare interioară pe care neconținut o caută.

Așa ia naștere, în termeni romantici, conceptul de titan, înțeles ca un mijloc de dezrobire din menșurile unui sistem opacizat din punct de vedere al cauzalității. Atitudinea titaniană a lui Satan, adică a celui ce nu dorește să se supună unui sistem normativ impus de o instanță de natură superioară, este, deci, doar efectul unei impunerii, pe care un spirit liber, debordant, nu o poate accepta. Toți cei care simt acest lucru, respectiv faptul că dețin un spirit libertin, pe care nici dogmele bisericesti ori de altă natură nu îl pot înfrâna, pot fi incluși categoriei titaniene, prin care demontează teoriile normative, înlăturând convențiile și impunerile de orice fel. Atunci când acestea din urmă aparțin religiei, iar individul, descătușat de orice convingere cu iz de constrângere, le contestă, putem spune că asistăm la apariția unei noi ideologii ce caracterizează un asemenea tip de atitudine, numită, în chip simbolic, satanism.

Prin atitudinea de sfidare și de încălcare deliberată a oricăror principii normative, satanismul poate fi considerat o componentă a titanismului, dacă prin acesta, înțelegem tocmai o răzvrătire împotriva regulilor, a ordinii și a impunerilor de orice natură, fie ea și divină. De fapt, satanismul este invocat doar atunci când se încalcă legea divinului, încercându-se chiar o înlocuire a acesteia. Așadar, este mai mult decât o atitudine titaniană, ce imanentizează, oricum, în învelișurile sale semantice sintagme precum *lupta pentru eliberare*, *amplitudine sentimentală*, *progres spiritual*, *depășirea limitelor*, *transcenderea contingentului*. Satanismul încorporează toți acești indici simbolici și semantici, cărora le adaugă setea de absolut, tradusă prin chiar anularea Providenței, dacă asta înseamnă asigurarea deplinei libertăți individuale, generatoare de frământări ce anulează liniștea sufletească a individului.

Altfel spus, componentă extensibilă a titanismului, satanismul poate fi definit ca un *complexio oppositorum*, reunind, deci, toate trăsăturile titanismului, căruia îi adaugă o particularitate, care îl și individualizează, de altfel, răzvrătirea împotriva lui Dumnezeu, nu cu scopul de a-i lua locul, ci doar pentru a da ascultare spiritului de neîngrădit ce dorește o eliberare totală, pentru a nu avea în niciun fel sentimentul supunerii (nici chiar față de Dumnezeu!).

Deși termenul de satanism este propriu înregimentării stilistice și semantice a creștinismului, asta nu înseamnă că aceste realități nu au fost exprimate și în alte religii. De exemplu, în credințele orientale, proiecția titanismului aduce în prim-plan o atitudine definită

de tendința sufletului uman de a depăși contrariile, plecând de la dialectica unitate-multiplicitate, ființă individuală-ființă cosmică, intuiție-rațiune.

Indiferent de cuantumul religios oferit termenului și indiferent de teoretizarea și punerea în practică a acestuia în zona literară, cert este că titanismul poate fi privit ca o reacție a celui ce-și dorește o depășire a limitelor, a constrângerilor cotidiene, astfel încât cel ce încearcă toate aceste lucruri, respectiv titanul, poate fi caracterizat ca un factor de progres, căruia îi place să se ancoreze într-o epocă autotelică a umanității, căreia îi caută, cu simț de răspundere, centrul de greutate (de cele mai multe ori, acesta coincide cu propriul centru de greutate!), încercând să obțină o cunoaștere de sinteză a dimensiunii ontologice și sociale a epocii sale.

Dacă și teologic și literar, termenului de *titan* îi corespund secvențe existențiale ce fac trimitere la o tendință de autodepășire a barierelor, iar atunci când este cazul, chiar la o desființare totală a acestora, înseamnă că atitudinea acestuia, în toate formele ei de manifestare, devine un câștig pentru omul care, temerar, își propune să obțină cât mai multe beneficii de la viață, uneori ignorând opreliștile, iar alteori contestându-le. Din cea de-a doua variantă, reiese cu acuratețe chipul titanului care, cu îndârjire și vehemență, anulează acele categorii funcționale ce i-ar submina personalitatea, prin fixarea unor restricții. Felul său libertin nu le va tolera, or de aici rezultă conduita protestatară în fața condițiilor prestabilite, proprie, de altfel, titanului.

Urmărind evoluția unor astfel de manifestări ale unor indivizi care nu vor și nu pot să se complacă într-un univers, în care ei se simt dirijați, scriitori din toate timpurile istorice și culturale au încercat să-i încadreze unui context literar, imaginând o situație purtătoare de valențe literare. Altfel spus, demiurgii actului artistic, în preferința lor afișată pentru a surprinde ipostazele titaniene, au fost nevoiți să le creeze un context evenimential, prin propagarea unor teme și motive literare, care să le confirme atitudinea titaniană.

Se poate spune că titanismul, ca instrument de lucru în literatură, a făcut carieră în epoca romanticilor, cunoscând un amplu reviriment modern în cadrul avangardei, prin raportare la întreaga ideologie a curentului cultural-literar, el însuși surogat pentru noțiunile de sfidare, revoltă, nesupunere și abolire a regulilor, principiilor imuabile și normelor de orice fel.

În romantism, celebrul vers eminescian *Nu credeam să învăț a muri vreodată* comprimă în sine întreaga energie dezlănțuită a spiritului care-și proclamă descătușarea și a cărui libertate totală desființează inclusiv legile universale. Insul romantic, în competiție cu moartea însăși, reprezintă imaginea titanului ce refuză orice fel de subordonare. Iluzia nemuririi, în cazul titanismului romantic, nu se învecinează dorinței utopice de atingere a absolutului, ci este o proiecție a libertinajului arborat în scopul afirmării neîngrădirilor de orice natură. În acest context, moartea, ca dat al ființei, nu mai este obligatoriu asimilată ideii de exitus sau punct terminus, ci poate fi privită ca o provocare pentru cel care vrea, cu orice preț, să-și demonstreze eliberare din toate pârgurile ontice.

Însă, a fi mai presus de moarte înseamnă a depăși, de fapt, instanța superioară care o dirijează, respectiv Providența. A crede că poți să învingi moartea, în întruparea ideii titanismului atotnemicitor, coincide cutezanței supreme, pedepsite întotdeauna de demiurg. Actul de neasumare a dictatelor divine capătă accente rebele și susține o atitudine titaniană ce va fi ea însăși sancționată, pentru a nu se distruge ordinea lucrurilor din univers. Aceasta e

instituită de o entitate de sorginte superioară ce nu lasă loc nici interpretărilor de situații, nici schimbărilor acestora, care ar degenera într-o stare de haos. De aceea, în plan divin, orice încercare temerară de distrugere a ordinii prestabilite va fi aspru pedepsită, pentru a descuraja orice atitudine vanitoasă, la capătul căreia se află revolta, sfidarea, nemulțumirea. De asemenea, tot în registrul punitiv vor intra și gesturile capabile să confirme orgoliul nemăsurat sau vanitatea în exces, traduse la greci prin termenul *hybris*, adică acea conduită nepotrivită din punct de vedere etic, prin asumarea unei dorințe ce depășește posibilitățile ei de realizare, motiv pentru care emitentul era întotdeauna sancționat.

Dacă sancțiunea aduce cu sine o nouă perspectivă a protagonistului, atunci se poate vorbi de o valență pozitivă a elementului punitiv, iar acest lucru ar fi posibil doar datorită factorului soteriologic. Soteriologia, văzută ca posibilitate de redempțiune pentru cel care a comis o greșeală, se identifică acelor încercări de reabilitare spirituală, mântuire și înțelegere diferită a elementelor constitutive ale universului înconjurător. Tot ce ține de un demers ambițios al temperamentului rebelic întru transgresarea limitelor poate fi înțeles ca atitudine titaniană și, aparent, ar respinge atributele soteriologice, atâta timp cât se menține incompatibilitatea între dorința de autodepășire și cea de mântuire. Însă, dacă doar prin satisfacerea setei de desăvârșire a ființei, individul poate funcționa plenar, rezonând perfect cu el însuși, dar și cu mediul înconjurător, atunci soteriologia nu mai intră în contradicție cu acest tip de comportament, ci dimpotrivă, se convertește într-un soi de răsplată pentru cel ce țintește absolutul.

În acest fel, tentația nemuririi nu mai este văzută ca o încălcare a principiilor etice care ar trebui să păstreze ordinea universală, ci ca o consecință firească a stării debordante ce-și asumă transcenderea limitelor cunoscute, întru armonizarea ego-ului cu sinele, cu semenii și cu lumea înconjurătoare. Această reconciliere, astfel obținută, conține valențe soteriologice, pentru că, orice purificare sufletească își revendică propriul remediu, iar în anumite situații, acesta poate fi concretizat în adevărate stări de dezlănțuire energetică, specifică tuturor etapelor titaniene ale umanității – de la momentul precosmogonic și până la cel al prezentului. În acest sens, criticul poeziei eminesciene, M. Călinescu, afirma: „Intuiția cosmogonică, fiorul genezei, vastele proiecții siderale creează un spațiu titanic, precum și necesitatea marilor reconstituiri istorice sau acea sete adâncă de eternitate creează un timp dimensionat titanic”.

Înțelegând această năzuință spre absolut ca o principală modalitate de recuperare a primordialului, cu tot ce implică acesta, respectiv vârsta mitică, dar și puritatea absolută a începuturilor, M. Eminescu, în ipostaza sa de romantic, imaginează un scenariu în care tinerețea și credința ar fi complementare: „*Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința!*” (**Răsa** **asupra mea**). Se pare că asistă în cazul acestui vers la o autoinvocare, la o rugă tragică a titanului, care își dorește, pe lângă o utopică întoarcere a timpului, și o regăsire a sinelui. Eul scizionar va fi refăcut, așadar, cu ajutorul credinței, adică al divinului, ceea ce înseamnă o recunoaștere a acestuia de către titan, întru redobândirea purității sale spirituale.

Și dincolo de romantism, respectiv în lirica modernă, accentul cade tot pe reconcilierea titanului atât cu lumea exterioară, cât și cu sinele propriu, înțeles de multe ori ca *îndărătnic*, după formularea poetului-filosof, Lucian Blaga: „*Pământule larg, fii trunchiul meu,/fii pieptul acestei năprasnice inimi,/prefă-te-n lăcașul furtunilor care mă strivesc/fii amfora eului meu îndărătnic!*” (**Dați-mi un trup, voi munților**). Versurile blagiene, deși

tributare expresionismului, par să prelungească și reperatele romantice, prin ardoarea exprimată în raport cu zelul manifestat la gândul expansiunii sufletești într-un decor cosmic. Ca și la Eminescu, în rostirea blagiană, verbele la imperativ reclamă, înainte de toate, o autoinvocare, pentru ca, în final, să susțină un ton de implorare sau chiar o impunere pentru lucrurile pe care titanul și le dorește.

După romantism și modernism, avangarda vine și ea cu forme verbale de imperativ, prin care se susține fie tonul impunător al celui care întotdeauna își dorește mai mult decât poate avea, fie registrul controversatelor trăiri interioare ale titanului. Astfel, în poezia simbolic numită **Rugare**, Nichita Stănescu proclamă o semeție procedurală a simțurilor sale, înlocuind dorințele banale ale oamenilor cu acele aspirații specifice titanilor: „*Dă-mi, Doamne, victorie,/ajută-mă să-mi înving dușmanii,/pielea de pe mine, marginea,/orele, anii*” .

Chiar și postmoderniștii păstrează calapodul formal al unității gramaticale, uzând de aceeași marcă stilistică a imperativului. De exemplu, Mircea Cărtărescu pare să militeze pentru tot felul de schimbări în condiția sa, întocmai unui titan care dorește să revoluționeze șabloanele existențiale: „*Declară-mă independent,/convertește-mă în ceva mai puțin dureros,/învelește-mă cu o floarească mai caldă*” (**Era timpul florilor**).

Așadar, din Antichitate și până în zilele noastre, atitudinea titaniană a coincis unor stări conflictuale interioare, concretizate prin emanații verbale ce susțin revolta, răzvrătirea, sfidarea. Gramatical, acestea sunt confirmate, în primul rând, prin atestarea persoanei întâi – la verbe și pronume – și, în plan secund, prin formula verbală de imperativ, care anunță dezacordul declarat sau interdicția autoimpusă ale titanului. Se profilează astfel chipul unui răzvrătit ce dezagreează toate normele sociale sau morale, pe care le consideră elemente limită pentru felul său dezlănțuit de a fi. De aici, manifestarea fățișă a orgoliului exacerbă, ce atrage după sine declanșarea unui întreg sistem punitiv, prin care se instituie o reconciliere a sinelui cu lumea. Resorturile soteriologice de analizare a conduitei titaniene conduc la concluzia că orice atitudine devastatoare a unei ordini anume poate avea accente catarctice, atâta timp cât se asociază cu ideea de reevaluare a sinelui. Acesta, după nesfârșite încercări de eliberare din constrângerile ființei, își va exterioriza toate frustrările sub formă de reproș față de tot ce îl înconjoară. Nemulțumit de principiile de funcționare ale lumii în care se simte damnat să trăiască, titanul găsește în exprimarea dezacordului său o modalitate de eliberare, care, în mod paradoxal, conduce spre o mântuire personală, ce garantează integrarea plenară a eului său într-o dimensiune pe care și-o dorește controlabilă. Deținerea controlului într-o dimensiune ontică, pe care titanul o percepe ca primordială, îi oferă acestuia iluzia desăvârșirii sinelui, ceea ce îl pune într-un total acord cu universul interior și exterior, căpătând sentimentul deplinei armonii cu lumea și cu sine însuși.

Astfel, atitudinea titaniană capătă valențe soteriologice, punctând asupra evanescenței orgoliului personal, ca pârghie de exonerare atât pentru controversatele interioare acumulate, cât și pentru dezideratele exterioare, manifestate printr-o descătușare organică ce mediază raportul om-divinitate. La capătul acestui proces de atestare a semeției, pot fi întâlnite deopotrivă sancțiunile, aplicate cu scop moralizator, sau recompensele, concretizate în schimbarea categoriei ontice a emitentului. Și într-o situație și în alta, principalul câștig îl reprezintă conștientizarea propriei condiții, ceea ce asigură o totală împăcare a ego-ului cu propriul sine, spre recuperarea stării de grație a mântuirii. Aceasta, la rândul său, trebuie înțeleasă ca un rezultat al unei conduite contradictorii, de atestare și de contestare, în același

timp, a unor reguli indicibile, de către un cutezător ce urmărește schimbarea propriului statut individual sau social.

Mai mult decât o simplă tipologie, mai mult decât un element de teorie literară, termenul de titan reifică principii voliționale ce-au făcut obiectul de studiu al literaturii încă din cele mai vechi timpuri. Așadar, titanismul ajunge să caracterizeze mai mult decât un tip și nu trebuie pus întotdeauna în relație cu un personaj anume, ci el se traduce printr-o caracteristică generală a omenirii, în sensul în care orice epocă istorică și culturală a fost animată de dorințele – exprimate sau neexprimate – ale reprezentanților săi, prin care se urmărea o depășire a limitelor și o desființare a regulilor instituite în plan social. În felul acesta, titanismul semnifică, în același timp, nu doar eliberare, descătușare și exonerare, ci și sfidare, impietate și anulare normativă – toate la un loc favorizând schimbarea, de cele mai multe ori purtătoare a germenilor de progres cultural, științific și social.

Bibliografie

Călinescu, Matei – *Titanismul și geniul în poezia lui Mihai Eminescu. Semnificații și direcții ale etosului eminescian*, Ed. Pentru Literatură, București, 1964.

Eliade, Mircea – *Imagini și simboluri*, București, Ed. Humanitas, 1994.

Eliade, Mircea – *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, Ed. Polirom, 2011.

Guenon, Rene – *La crise du monde moderne*, Gallimard, 1946/1973

Kernbach, Victor – *Dicționar de mitologie generală*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989.

Lăzărescu, Gheorghe – *Dicționar de mitologie*, Casa Editorială Odeon, București, 1992.

Otto, Rudolf – *Sacrul*, București, Ed. Humanitas, 2005.